

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJS

15

Jan Sawicki

Mykolas Rōmeris ir buvusios

*Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
žemių tautinės problemos*

1999

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

15

Jan Sawicki
Mykolas Römeris ir buvusios
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
žemių tautinės problemos

VILNIUS

1999

UDK 947.45
Li-191

REDAKCIŅĒ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas
Giedrius Subačius

Iš lenkų kalbos vertė
Irena Tumelytė

Redakcinė kolegija dėkoja
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui
bei Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiems prie knygos išleidimo

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-752-52-3

© *Jan Sawicki*, 1998
© Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 1999
© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999
© Vertimas į lietuvių kalbą – *Irena Tumelytė*, 1999
© Eugrimas, 1999

TURINYS

Pratarmė	7
Įvadas	9
I. MYKOLO RÖMERIO GYVENIMO KELIAS	15
1. Vaikystė ir jaunystė	15
2. „Krajovců“ Vilniuje	23
3. Karų ir revoliucijų sūkuryje	35
4. Lietuvos valstybės tarnyboje	51
II. MYKOLAS RÖMERIS IR BUVUSIOS LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ŽEMIŲ TAUTINĖS PROBLEMOS	76
1. XIX a.–XX a. pradžios lenkų politinės minties atstovų požiūris į istorinės Lietuvos žemių tautines problemas	76
2. Mykolas Römeris ir Abiejų Tautų Respublikos paveldas	80
3. Apie buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių nevienalytiškumą	88
4. Lietuva karo meto Mykolo Römerio koncepcijose	110
III. TAUTINĖS PROBLEMOS TARPUKARIO EUROPOJE IR LIETUVOS TAUTINĖJE VALSTYBĖJE	135
1. Tautinis klausimas Europoje po 1918 metų	135
2. Tarpukario laikotarpio Lietuvos Respublikos tautinės problemos	142
IV. NUO LIETUVIŲ IR LENKŲ TAUTINĖS SAVIMONĖS „DVILAIPSNISKUMO“ IKI „DVILYPUMO“. MYKOLO RÖMERIO TAUTINĖS SAVIMONĖS POKYČIAI	161
Pabaigos žodis	174
Trumpinimų sąrašas	177
Streszczenie	178
Asmenvardžių rodyklė	184
Vietovardžių rodyklė	189

I

MYKOLO RÖMERIO GYVENIMO KELIAS

1. Vaikystė ir jaunystė

Mykolas Pijus Paskalis Römeris priklauso dvilyktajai Scipiono herbo (dvi sidabrinės sukryžiuotos lazdos raudoname fone) Römerių giminės kartai. Ši giminė kilusi iš Meiseno žemės Saksonijoje, o viena jos atšaka jau XIII a. apsigyveno Kalavijuočių ordino valstybėje (dab. Latvijoje). XVII amžiaus pirmosios pusės karuose Römeriai palaikė Lenkijos ir Lietuvos valstybės pusę, dėl to vėliau prarado žemes Švedijos užimtoje Livonijoje¹. Steponas Römeris (1560–1635) persikėlė į Lietuvą, ir nuo tada giminė susiejo savo likimą su nauja pasirinktąja tėvyne. Ta plačiai išsišakojusi ir susigiminiavusi su iškiliausiais Lietuvos bajorais šeima daug nusipelnė ir Lietuvai, ir Lenkijai. Tai liudija ir trylikos Lietuvos Römerių biogramos, išspausdintos *Polski Słownik Biograficzny*. Jie tarnavo Lenkijos karalystei ir Lietuvai įvairiose srityse: buvo karininkai, diplomatai, visuomenės veikėjai, mokslininkai, literatai, dailininkai. Šios Römerių dinastijos atšakos pradininkas – Lietuvos artilerijos generolas, Jono III Sobieskio karo žygių dalyvis Motiejus Römeris (1606–1699)² – savo testamente ateinančioms giminės kartoms rašė: „nuolankiai prašau ir maldauju visų savo vaikų ir anūkų, kad mūsų namuose jie visada puoselėtų garbingą, taurią, ištikimą meilę Tėvynei, kad tėvai šį priesaką perduotų vaikams ir niekada, ypač kai sunku, jo neatsižadėtų“³.

¹ S.Uruski, *Rodzina*, t.15, Warszawa, 1931, p. 242; G.Manteuffel, *O starodawnej szlachcie krzyżacko-rycerskiej na kresach inflanckich*, Lwów, 1912, p. 41; E.Romer, *Monografia rodu Römerów*, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAB), F138–2373, p. 1–17.

² *Polski Słownik Biograficzny* (toliau – *PSB*), t. 31, sąs.4, 131, 1989, p. 650–652 (biogramos aut. Andrzej Rachuba); E.Romer, op. cit., p. 33–44.

³ A. i A.Rosnerowie, „Pasma czynności ciągiem lat idące“, p. 9. Žr. taip pat E.Romer, op. cit., p. 43–44.

Svarbiausius testamento fragmentus Römerių palikuonys mokėsi mintinai⁴.

Motiejaus Römerio proanūkis buvo Vilniaus gubernijos bajorų maršalas, 1812 metais Vilniaus miesto burmistras, Nenaudėlių (Šubravcų) draugijos narys, masonų ložės „Gorliwy Litwin“ („Uolusis lietuvis“) vadovas Mykolas Juozapas Römeris (1778–1853). Už patriotinę veiklą jis kalėjo Varšuvos citadelėje ir Petropavlovsko tvirtovėje, vėliau buvo ištremtas į Voronežą⁵. Ateinančioms Römerių kartoms paliko „didžios širdies ir ugnin-gos pilietinės veiklos palikimą“⁶.

Mykolo Juozapo proanūkis Mykolas Pijus Römeris gimė 1880 metų gegužės 17 dieną Bagdoniškyje, Kauno gubernijos Zarasų apskrityje (dab. Rokiškio raj.)⁷. Jis buvo šeštasis Mykolo ir Konstancijos Tukaļo Römerių vaikas ir vienintelis sūnus. Tai reiškė, kad jis, būdamas Bagdoniško linijos tęsėjas, iš tėvo paveldėjo ne tik vardą (Mykolas IV), bet ateityje turėjo perimti ir Bagdoniško dvarą, nuo XVIII amžiaus pabaigos buvusį giminės nuosavybe⁸.

Kūdikystėje netekusį tėvų Mykolą Kazimierą (1845–1920) auklėjo senelis Mykolas Juozapas, o vėliau globojo dėdė Edwardas Römeris. Po žemės ūkio studijų Prūsukve (1861–1862) visą likusį gyvenimą M.K.Römeris ūkininkavo Bagdoniškyje⁹. Nors jis augo sukilėlių ir sąmokslininkų šeimoje, svarbiausiu savo tikslu laikė išsaugoti paveldėtą žemę. Sukilėlių ideologiją vertino kaip politinę klaidą, bet jos nesmer-

⁴ K.Wańkiewicz, *Urywki wspomnień*, Dział rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (toliau – ZNO), nr. 16181/II, p. 166.

⁵ *PSB*, t. 31, sąs. 4, 131, 1989, p. 652–653 (biogramos aut. Danuta Kamolowa); E.Romer, op. cit., p. 105–106. Žr. taip pat D.Kamolowa, „Nie ustawajmy więc w ochocie pisania“, in *Z dziejów Romerów na Litwie*, Warszawa, 1992, p. 1–96.

⁶ M.Römer, *Dziennik*, t. 3, p. 291.

⁷ Kopii metričeskich vypisej, čast 1, O rodivšichsia po Abelskomu dekanatu, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 699, ap. 6, b. 46, p. 77; M.Römer, *Autobiografia*, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-762, ap. 8, b. 494, p. 6. Stefan Kieniewicz, *PSB* (t. 31, sąs. 4, 131, 1989, p. 653), remdamasis Lietuvos tarybine enciklopedija (t. 9, p. 386) pateikia klaidingą M.Römerio gimimo datą (gegužės 7). Iš tikrųjų M.Römeris gimė gegužės 5 (naujuoju stiliumi 17 dieną.)

⁸ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F.Sulimiewskiego, t.1, Warszawa, 1880, p. 286; M.Römeris, *Bagdoniškių dvaro istorija 1508–1925*, LMAB F138–2263.

⁹ E.Romer, op. cit., p. 173–176.

kė kaip „neginčijamo blogio ir nuodėmės“¹⁰. Buvo didžiai teisingas žmogus, kategoriškai gynęs savo religinius, tautinius, politinius ir visuomeninius įsitikinimus, paremtus tradicija. Sūnaus autobiografijoje skaitome: „Mano sąmonei, pažiūrų bei visuomeninių idealų formavimuisi tėvas neturėjo jokios įtakos, bet aš visada žavėjausi besąlygišku jo sąžiningumu, ir gal būtent jis mano širdyje įdiegė padorumo kultą ir pasibjaurėjimą veidmainyste“¹¹.

Konstancija Römerienė (1847–1914) buvo kilusi iš šeimos, dar nepamiršusios senųjų Didžiosios Kunigaikštystės kalvinizmo tradicijų. Taigi religijoje ji „labiau ieškojo jausmo ir pagalbos artimui paskatų“. Pati ėjo į Bagdonišio apylinkių valstiečių pirkias, padėjo vargstantiems, taip ugdydama „ne tik politinę, bet ir visuomeninę piliečių sąmonę“¹². Ji buvo jautrios širdies ir išmintinga moteris. Jaunystėje mokėsi Drezdene ir vėliau mėgo skaityti literatūros istorijos, filosofijos ir sociologijos veikalus. Labai mylėjo savo vaikus, ypač vienintelį sūnų. „Motina man darė didžiausią įtaką, – po daugelio metų rašė M.Römeris. – Kai augau, jos jausmai ir pažiūros formavo mano mąstymą“¹³.

Römerių giminė buvo tikri lenkai. Lietuvos praeities tyrinėtojas Ludwikas Krzywickis XX a. pradžios Lietuvos ir Baltarusijos lenkų dvarų atmosferą apibūdino labai taikliai: „Ten tvyrojo lenkiškumas, kažkoks baimingas, tarsi buvimą lenkais jie laikytų didele savo kalte, kurią slėpė viduje kaip kitiems nerodomą šeimos relikviją“¹⁴. M.Römeris panašiai rašė *Dienoraščio* puslapiuose: „Tėčio tikėjimas ir patriotizmas visada buvo paprastas ir nuoseklus, ir nuo ankstyvos vaikystės ne pamokymai, o nuolatinė šeimos dvasinė būsena išmokė mus suprasti ir pajusti tautos laisvės dvelksmą“¹⁵. Svetingi Römerių namai buvo uždari tik rusams, kuriuos ir vaikas suvokė kaip svetimą, net priešišką elementą¹⁶. Cituotasis L.Krzywickis Edwardo Römerio sūnų Eugeniuszą Romerį (1871–1943)

¹⁰ M.Römer, *Autozyciorys*, LMAB F138–2262, p. 18.

¹¹ Ten pat, p. 15.

¹² Ten pat, p. 25.

¹³ Ten pat, p. 22.

¹⁴ L.Krzywicki, *Wspomnienia*, t. 1, Warszawa, 1957, p. 335.

¹⁵ M.Römer, *Dziennik*, t. 4, p. 336.

¹⁶ M.Römer, *Autozyciorys*, p. 17.

laiko „viena iš nedaugelio išimčių“ tarp Lietuvos bajorų, nes jis nuo to meto Rusijos valdžios neslėpė savo tautybės. Mykolo Kazimiero Römerio laikyseną panašiai apibūdino Józefas Weysenhoffas savo „Medžio-tojo cikle“¹⁷.

Po daugelio metų atgaivindamas vaizduotėje vaikystės viziją M.Römeris pabrėžė patriarchalinę tėvų namų atmosferą: „Viskas atrodė aišku, paprasta, nuo amžių nekintama, tarsi plaukė iš pačios sukūrimo prigimties, be rimtų konfliktų, tragiškų problemų, be kovų ir visuomenės neapykantos“¹⁸. Stipriai jauno žmogaus sąmonę veikė ir tūkstančio ežerų krašto – šiaurės rytų Lietuvos – peizažas, jo gražūs, tapybiški vaizdai. Po daugelio metų jis rašė: „Man atrodo, kad Bagdoniškyje užsimezgė visi svarbiausi mano jausmai, emocijų ir idėjų pradai. Pamilęs Bagdoniški, jo kraštovaizdį, vietos žmones, jų charakterį, kalbą ir dainas, pamilau ir Lietuvą“¹⁹.

Iš pradžių M.Römeris mokėsi namuose, o 1890 metais įstojo į Vilniaus pirmąją gimnaziją. Po dvejų metų persikėlė į Sankt Peterburgą ir pradėjo studijuoti elitinėje Teisės mokykloje (Imperatorskoje Učilišče Pravovedenija). Mokyklos tikslas buvo ugdyti ir mokyti būsimus valstybės veikėjus, t.y. konservatyvius ir idėjiškai artimus visuomeninei valstybės santvarkai žmones. Tai buvo kartu aukštoji teisės mokykla ir klasikinio tipo gimnazija. Mokslas vyko trimis etapais: treji metai parengiamųjų klasių, ketveri metai – „žemesnysis kursas“ ir treji metai – „aukštesnysis kursas“. Taigi iš viso mokslas truko dešimt metų. M.Römeris buvo priimtas į antrąjį parengiamųjų klasių skyrių²⁰. Mokykloje dėstė geriausi profesoriai. Be kitų, tuo metu ten dirbo Levas Petražickis, Nikolajus Tagancevas, Vladimiras Nabokovas, Fiodoras Martensas²¹.

Per dešimtį metų, praleistų carų sostinėje, formavosi M.Römerio pažiūros. Tačiau Rusijos valstybės įtaką, kuriai, regis, jis turėjo pasiduoti,

¹⁷ J.Weysenhoff, *Soból i panna*, Warszawa, 1991, p. 46.

¹⁸ M.Römer, *Autożyciorys*, p. 17.

¹⁹ M.Römer, *Wspomnienia*, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB), F75–10, p. 42.

²⁰ M.Römer, *Autożyciorys*, p. 9.

²¹ M.Römeris labiausiai vertino L.Petražickį. Po daugelio metų jis rašė: „Jo paskaitos man padarė didelį įspūdį visam gyvenimui“, M.Römer, *Dziennik*, t. 34, p. 227.

stebė giminės tradicija ir nuolatinis susirašinėjimas su šeima²². Su gimtuju kraštu M.Römerį siejo Budrewiczių šeima ir Zenonas Siemaszko, pas kuriuos jis praleisdavo visas šventes ir sekmadienius²³.

1901 metais išvykdamas iš Peterburgo išsivežė Pirmojo laipsnio diplomą ir giliai pajaustą nemeilę miestui prie Nevos. Mokykloje vyravusi drausmė išugdė nepasitikėjimą bet kokia aukštesne valdžia. Tai sustiprino neapykantą ir priešišumą valstybės valdžiai kaip „svetimam ir visuomenei žalingam veiksniui“²⁴. Tačiau tuo metu užsimezgusių draugysčių neatšaldė laikas, ir išliko tradicija gruodžio 18-ąją, prisimenant mokyklos įkūrimą, švęsti vadinamųjų „pravovedų“, t.y. mokyklos auklėtinių, dieną²⁵. Savo ryšį su mokykla M.Römeris patvirtino 1905 metais, opoziciniame rusų žurnale *Rus* paskelbęs atvirą laišką mokyklos auklėtiniams, kuriame pasmerkė „pravovedų“ ištikimybės sostui priesaiką ir protesto prieš tai, kad iš mokyklos buvo atleisti pasisakiusieji už mokyklos demokratizavimą²⁶.

Teisės mokyklos absolventai kartu su diplomu gaudavo valstybės tarnybą. M.Römeris, tęsdamas antirusišką giminės tradiciją, atsisakė šio kelio ir iškart apsisprendė studijuoti toliau²⁷.

1901–1902 akademiniiais metais M.Römeris Krokuvoje studijavo istoriją. Labiausiai jį domino dvi istorijos problemos: Prancūzijos didžioji revoliucija bei Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimai ir pastangos po

²² Dalis šio laikotarpio laiškų išliko VUB. Ypač dažnai M.Römeris susirašinėjo su motina. Jos laišakai kupini meilės, rūpesčio sūnaus dvasios būkle. Ji aiškiai sunerimusi dėl kylančio akademinio jaunimo bruzdėjimo: „atsimink, kad esi lenkas, o mums svarbu, kad mūsų tauta būtų savarankiška, nesikištų į rusų reikalus, tegu jie žarsto žarijas savo rankomis. Mūsų idealai kiti, o mūsų vėliava jau šimta metų laistoma kankinių krauju dėl mūsų gimtosios žemės ir kalbos laisvės“, 1901 02 16 K.Römerienės laiškas M.Römeriui, VUB F1-898, p. 104.

²³ M.Römer, *Autožyciorys*, p. 5, 8; M.Römer, *Dziennik*, t. 1, p. 52, 112. Vincentovo dvairo Vileikos apskrityje savininkas Stefanus Budrewiczius buvo M.Römerio senelių Tukaŭų kaimynas. 1864 m. Vincentovas buvo konfiskuotas, o savininkai ištremti.

²⁴ M.Römer, *Autožyciorys*, p. 9.

²⁵ M.Römer, *Dziennik*, t. 1, p. 133 – apie M.Römerio dalyvavimą studijų baigimo dešimtmečio minėjime.

²⁶ M.Reimer, „Otkrytoje pismo polnomu sostavu vospitannikov staršego kursa imperatorskogo učilišča pravovedenija“, *Rus*, 1905 11 09/22, nr. 14. Geriausi profesoriai – Petražickis, Grimmas ir Latkinas – protestuodami išėjo iš mokyklos.

²⁷ M.Römer, *Autobiografija*, p. 6.

to atkurti valstybę²⁸, ypač traukė visuomeniniai šių temų aspektai. Krokuvos universiteto filosofijos fakultete M.Römeris klausė Stanisława Smolkos, Karolio Podkańskio, Wiktora Czermako paskaitų, bet kadangi, jo nuomone, čia nebuvo pakankamai atsižvelgiama į istorijos visuomeninius aspektus, nutraukė studijas Krokuvoje ir 1902 metų rudenį įstojo į Paryžiaus Laisvosios politinių mokslų mokyklos (École libre des Sciences Politiques) ekonomikos ir socialinių mokslų fakultetą (section économique et sociale)²⁹. Tada ten dėstė Albert'as Sorelis, Adhemaras Esmeinas, Anatolis Leroi-Beaulieu, André Tardieu. Be mokyklos paskaitų, lankė prof. Marcelio Planiolio³⁰ kursą apie Napoleono kodeksą Paryžiaus universiteto teisės fakultete ir garsaus rusų istoriko bei sociologo Maksimo Kovalevskio paskaitas rusų emigrantų įkurtoje Laisvojoje aukštojoje mokykloje³¹. Prof. Anatolio Leroi-Beaulieu vadovaujamas, M.Römeris parašė diplominį darbą (tezes) „Agrarinė Rusijos kaimo struktūra“, bet, neišlaikęs visuomeninės ekonomikos egzamino, diplomo negavo³².

Būdamas Paryžiuje, M.Römeris aktyviai dalyvavo lenkų kolonijos prie Senos gyvenime. Iš pradžių užmezgė ryšius su tautinių demokratų įtakoje esančia studentų draugija „Koło“ („Ratas“). „Koliažų“ tarpe vyraujanti aiški tautinė kryptis netenkino M.Römerio, todėl jis greitai „persimetė“ prie Lenkijos socialistų partijos įtakoje esančio būrelio „Spójnia“ („Jungtis“) ir Pažangiojo lenkų jaunimo sąjungos. 1903 metais buvo sąjungos sekretorius, o 1904 metais – generalinis sekretorius³³. Nuo tada daugiausia bendravo su kairiųjų pažiūrų žmonėmis. Su Konstantinu Gordziałkowskiu ir Piotru Drzewieckiu dalyvavo kuriant lenkų „partijos“ Paryžiuje pro-

²⁸ M.Römer, *Wspomnienia*, p. 8.

²⁹ M.Römer, *Dziennik*, t. 4, p. 101. Autobiografijoje taip aiškino savo pasirinkimą: „Sociologija ir teisė yra susijusios kaip turinys su forma, ir neįmanoma tinkamai suvokti formos be turinio“, M.Römer, *Autobiografia*, p. 6.

³⁰ M.Römer, *Autobiografia*, p. 6; M.R. [M.Römer], „Albert Sorel“, *Gazeta Wileńska* (toliau – GW), 1906 06 24/07 07, nr.80 – atsiminimai apie profesorių po jo mirties. Žr. kito Politinių mokslų mokyklos absolvento atsiminimus: M.Sokolnicki, *Czternaście lat*, Warszawa, 1936, p. 34–37.

³¹ M.Römer, *Autobiografia*, p. 6.

³² M.Römer, *Wspomnienia*, p. 43.

³³ M.Römer, *Autożyciorys*, p. 1; M.Römer, *Dziennik*, t. 36, p. 370; M.Römer, *Wspomnienia*, p. 2. Apie Paryžiaus lenkų akademinį judėjimą žr. A.Karbowiak, *Młodość polska akademicka za granicą 1795–1910*, Kraków, 1910, p. 55–58.

gramą. Po daugelio metų M.Römeris šį laikotarpį prisiminė *Dienoraštyje*: „Partiniai ginčai, Lenkijos nepriklausomybės siekiai ir socialistiniai, bent jau radikalūs demokratiniai, šūkiei buvo visiškai užvaldę mūsų protus“³⁴.

Iš vyresnės Paryžiaus lenkų kolonijos kartos su pažangiuoju jaunimu bendravo Bolesławas Limanowski ir dr. Henryko Gierszyńskiego šeima. Ypač daug M.Römeriui reiškė ryšiai su Gierszyńskiais. Trokšdami Lenkijos laisvės, jie galvojo ir apie visas buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės tautas, pripažindami jų teisę į laisvę ir nepriklausomybę. Ypatingą „silpnbę“ šiuo požiūriu jie jautė Lietuvai ir lietuviams, nes tai buvo Henryko Gierszyńskiego žmonos Marijos gimtinė³⁵.

Bet apskritai, M.Römerio nuomone, pažangusis lenkų jaunimas visiškai nesuprato lietuvių problemos. Bendravimas su Gierszyńskiais ir susidūrimas su lietuvių reikalais padėjo pagrindus vėlesnėms prolietuviškoms M.Römerio pažiūroms.

Savo *Atsiminimuose* M.Römeris rašė: „Iki 1904 metų mažai apie tai svarsčiau, nors suvokiau lietuvių klausimo svarbą, o širdyje jaučiau sentimentų lietuvių reikalui“. 1904 metais įvyko esminis lūžis, pakeitęs visą M.Römerio gyvenimą³⁶. Jis susipažino su studentu Juozu Petruliu, kilusiu iš Bagdonišio apylinkių, kuris, keliaudamas po Vakarų Europos universitetus, susitikęs su jaunais Lietuvos lenkais stengėsi žadinti juose jausmus Lietuvai. Jis nesiekė jų sulietuvinti, tik apeliavo į jų pilietinius jausmus, skelbė „visų Lietuvos piliečių, nepriklausomai nuo kultūros, kalbos ir tautybės, taikos, santarvės ir bendradarbiavimo evangeliją“. Ši nauja, ne tautinė, bet pilietinė, vėliau pavadinta „krašto“ koncepcija turėjo lemiamos įtakos M.Römerio pažiūroms, ir jis nebegalėjo likti abejingas lietuvių tautiniam judėjimui. Jis ypač uoliai ėmė remti šią koncepciją ir akty-

³⁴ M.Römer, *Dziennik*, t. 4, p. 152; M.Römer, *Wspomnienia*, p. 4, 48. M.Römeris dalyvavo ir švietimo veikloje. 1904 m. perskaitė viešą paskaitą apie Kosciuškos sukilimą (M.Römer, *Wspomnienia*, p. 48) ir dalyvavo kuriant Paryžiuje vad. Liaudies universitetą lenkų darbininkams (M.Römer, *Wspomnienia*, p. 2)

³⁵ Maria Bukowska-Gierszyńska, Henryko Bukowskio sesuo, laikė save lietuve, nors jos „lietuviybė susipynė su lenkiškumu ir negalėjo jam atsisipirti“, M.Römer, *Wspomnienia*, p. 49. Gierszyńskių namuose gyveno generolas Walerijus Wróblewski, „derinantis sukilėlio ideologiją ir aktyvų visuomeninį revoliucingumą“, M.Römer, *Wspomnienia*, p. 3. Apie Henryko Gierszyńskiego požiūrį į lietuvių klausimą žr. P.Łossowski, *Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939*, Warszawa, 1985, p. 35–36. Apie atmosferą Gierszyńskių namuose žr. M.Sokolnicki, op. cit., p. 11–13.

³⁶ M.Römer, *Wspomnienia*, p. 3.

viai bendradarbiavo su Juozu Petruliu, grupės „Spójnia“ viduje kuriant kraštiečių draugiją „Lithuania“³⁷.

Ši draugija buvo negausi. Be J.Petrulio ir M.Römerio, jai priklausė Marija, Karylė ir Stanisławas Gierszyńskiai, jaunas Žemaitijos bajoras Zigmantas Rimgaila, Zofia Woyniłłowiczówna iš Ukrainos, Marija Putvinskaitė (Maria Putwińska), Antanas Vivulskis (Antoni Wiwulski) ir Petras Rimša³⁸.

Kas savaitę arba kas antrą vykusiuose draugijos susirinkimuose daugiausia buvo diskutuojama krašto ideologijos ir pilietinės pozicijos klausimais, analizuojama lietuvių tautinio judėjimo istorija, apžvelgiama lietuvių spauda ir spauda apie Lietuvą. Kadangi dauguma draugijos narių nemokėjo lietuviškai, susirinkimai vyko lenkų kalba³⁹.

Grupės „Lithuania“ varomoji jėga buvo pats jos įkūrimo iniciatorius. Kai 1904 metų vasarą J.Petrulis išvyko iš Paryžiaus, draugijos veikla praktiškai nutrūko⁴⁰. Tik 1905 metų pavasarį „Lithuania“ dar kartą parodė gyvybės ženklus ir tada pasireiškė viešai. Tai buvo jaunam studentui gamtininkui Taduui Ivanauskui atvykus į Paryžių⁴¹. Draugijos vardu buvo surengtas paskaitų vakaras apie Lietuvą lenkų jaunimui. T. Ivanauskas kalbėjo apie lietuvių socialdemokratų judėjimą, o M.Römeris perskaitė paskaitą apie etnografinius ir kultūrinius santykius Lietuvoje, truputį vėliau ši tekstą išspausdino Krokuvoje leistame žurnale *Krytyka*⁴².

³⁷ M.Römer, *Dziennik*, t. 3, p. 3; ten pat, t. 33, p. 221; ten pat, t. 1, p. 50; M.Römeris, „Iš mūsų praeities. 'Lithuania'“, *Aušrinė*, 1912, nr. 15, p. 55–57. Kitas organizacijos „Lithuania“ narys taip vertino J.Petrulio indėlį: „Kad Piotr Rymśa visa dvasia tapo Petru Rimša, turiu pasakyti ačiū tam varganam klajokliui“, J.Rimantas, *Petras Rimša pasakoja*, Vilnius, 1964, p. 72.

³⁸ M.Römer, *Wspomnienia*, p. 46.

³⁹ Ten pat, p. 6.

⁴⁰ 1905 04 15 M.Römerio laiškas St.Gierszyńskui, Paryžiaus lenkų biblioteka (toliau – PLB), M.Pijaus Römerio archyvas St.Gierszyńskio archyve.

⁴¹ M.Römer, *Wspomnienia*, p. 6, 46.

⁴² M.Römer, „Stosunki etnograficzno-kulturalne na Litwie“, *Krytyka*, 1906, t. 1, p. 53–59, 158–168, 289–295, 388–395, 496–502; 1905 07 30 M.Römerio laiškas St.Gierszyńskui, PLB; M.Römer, *Dziennik*, t. 3, p. 262. Pirmasis spausdintas M.Römerio tekstas buvo kriptograma. Leidinyje *Kraj* (1904 03 26/04 08, nr. 13) pasirodė žinutė, kad Edwardo Woyniłłowicziaus iniciatyva renkami pinigai Rusijos ir Japonijos karui. Kai kurie Galicijos laikraščiai (*Naprzód*, 1904 04 23, nr. 113, *Słowo Polskie*, 1904 04 21, nr. 189) paskelbė apie Minsko gubernijos bajorų „protestą“, smerkiantį šią iniciatyvą, su pastaba, kad vietoje yra platinami „protesto“ teksto atspaudai. Waclawo Studnickio iniciatyva „protestą“ parašė M.Römeris. Išspausdinus žinutę laikraščiuose, padaryti „protesto“ atspaudai buvo išsiųsti į Paryžių ir tik iš ten išsiuntinėti po Minsko guberniją, M.Römer, *Wspomnienia*, p. 7.